

здійснювали масові обшуки, арештовували всіх, хто був бодай найменшою мірою причетний до антипольських виступів. Всього було затримано близько 20 тис. осіб, причому за ґрати потрапила більша частина членів військової організації. У жовтні 1922 р. Є. Коновалець був змушений виїхати за кордон¹⁸⁷. Діяльність організації було практично паралізовано, а мережу в краї розгромлено. Деморалізацію в її поріділих лавах ще більше поглибило офіційно проголошене у березні 1923 р. рішення держав Антанти визнати Галичину частиною Польської держави. Здавалося, боротьба проти поляків самотужки, без жодної надії на допомогу Заходу, була марною справою – тож чимало членів організації та її симпатиків перейшли до новоствореної Комуністичної партії Західної України, покладаючи тепер надію лише на підтримку зі Сходу.

Перебуваючи у напівзруйнованому стані, організація на якийсь час втратила здатність до активних дій. «Військової організації якби не існувало, – писав у березні 1924 р. Л. Мишуга Є. Петрушевичу. – Не тільки немає ніяких видимих знаків, чи вона взагалі існує, але навіть і примітивних інформацій щодо того, чи є які вигляди на евентуальність акцій»¹⁸⁸.

Насправді, знадобилося декілька років, щоб організація відновила свою діяльність у краю вже як Українська військова організація, – у час, коли за кордоном, серед української еміграції, виникли й зміцніли такі ідеологічно споріднені з нею організації як Група української національної молоді, Легія українських націоналістів та ін. Об'єднання їх з УВО Є. Коновальця призвело наприкінці 1920-х рр. до появи нової політичної сили, якій судилося перебрати провідну роль в українській національно-визвольній боротьбі середини ХХ ст. – Організації Українських Націоналістів.

Однак історія власне УВО-ОУН виходить за межі нашого дослідження. Діяльність Є. Коновальця на чолі цієї організації є частиною історії українського націоналістичного руху 1920–1930-х рр. – руху, чийм учасникам довелося вести національно-визвольну боротьбу в зовсім інших умовах та іншими методами, аніж це було в 1917–1921 рр.

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ ТА ПРОТИВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА

Геннадій ІВАНУЩЕНКО

РЕПРЕСІЇ НА СУМЩИНІ – ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ РОКИ

Що більше віддаляється від нас тоталітарне минуле, тим рельєфніше проступає його антилюдськість на тлі перших успіхів демократії і тим гостріше ми засуджуємо будь-які спроби реанімувати, а то й перенести характерні для нього практики на ґрунт сучасної громадсько-політичної реальності.

Говорячи про репресії на території нинішньої Сумської області, ми маємо сьогодні можливість, на підставі архівних матеріалів і краєзнавчих досліджень, висвітлити це явище в кількох вимірах: хронологічному, статистичному, джерелознавчому, порівняльному тощо. По-перше, потрібно розуміти, що йдеться саме про політичні репресії, які здійснює держава – посадові особи і каральні органи. По-друге, та держава, яка розгорнула у ХХ столітті геноцид на українських землях, була чужою державою-загарбником, що постала в результаті завоювання колишньої території УНР.

Розгляньмо в хронологічному порядку кілька етапів політичних репресій на території нашого краю, пов'язаних з його окупацією військами більшовицької Росії.

Перший з них належить до початку 1918 р. Українські війська на Лівобережжі мали потрапити в кліщі двох з'єднань: з Харкова на Київ насувалися війська Муравйова, а з Гомеля на Чернігів і Бахмач – армійська група Берзіна. Їм на допомогу з Брянська через усю нинішню Сумщину рухався загін А. Знаменського. Його чисельність невідома, але відома назва: «Первый московский красноармейский отряд особого назначения». Саме з його діями пов'язана перша окупація нашого краю, а назва загону характеризує суть нової влади. Загін був споряджений за вказівкою В. Леніна і складався з робітників фабрик і заводів Благуже-Лефортовського району Москви. Дорогою він поповнився робітниками Брянська. Перші кроки «радянської влади» показували, для чого, власне, прийшла вона в Україну: почалися грабування мирного населення, примусові реквізиції, репресії та розстріли. Уже 18 січня 1918 р. зі станцій Хутір Михайлівський і Коноп було відправлено до Москви і Петрограда 140 тис. пудів цукру. Через день-два мали відвантажити ще близько 200 тис. пудів борошна¹.

¹ *Історія міст і сіл УРСР (Сумська область)*. – Харків, 1973. – С. 38.

¹⁸⁷ *Книш З. Начальна команда УВО у Львові...* – С. 296.

¹⁸⁸ *Кентій А. Українська Військова Організація...* – С. 46.

Така політика тривала впродовж усього першого, відносно короткого, періоду перебування російсько-більшовицьких військ на території нашого краю, зокрема й під час відступу внаслідок укладення Брестського миру. Так, у Конотопі при втечі більшовики ревізували в казначействі 273 тис. карбованців, у Глухові розстріляли близько 400 осіб, у тому числі й учнів місцевої гімназії, як «майбутніх буржуїв». Уся подальша діяльність більшовицької влади не просто давала приклади державного тероризму, а наочно свідчила про зародження його системи. Ось одне з повідомлень, де вперше згадано про існування концтаборів ще у 1920 р. Мова йде про Роменщину: «Сообщаю Вам донесение Начотряда т.Воронцова следующего содержания, что им взяты заложники в д.Чеберяки и арестовано совместно с председателем продштаба т. Шевченко 8 человек из которых 3-ое расстреляны, 5 чел. препровождены в концентрационный лагерь и 4 дезертиров при конвое 5 чел. красноармейцев вверенного мне отряда и 5 человек местной охраны, 13 часов выступили в д.Хоминцы со штабом для ареста кулацкого элемента. Скот и хлеб взяты в дер.Чеберяках передан продштабу»².

До речі, терор і організація голоду не були самоціллю. Набагато важливішим було створити атмосферу загальної покори і страху, спаралізувати будь-які спроби опору. В одній зі статей, написаних ще до жовтневого перевороту, а отже програмній, вождь більшовиків повчав: «Хлібна монополія, хлібна картка, загальна трудова повинність є в руках пролетарської держави, в руках повновладних Рад наймогутнішим засобом обліку і контролю [...] Цей засіб контролю і примусу до праці сильніший від законів конвенту і гільйотини. Гільйотина тільки залякувала, тільки ламала активний опір. Нам цього мало [...] Нам треба примусити працювати в нових організаційно-державних рамках [...] І ми маємо засіб для цього [...] Цей засіб – хлібна монополія, хлібна картка, загальна трудова повинність»³.

Отже, хлібна монополія і карткова система розподілу були й засобом придушення будь-якого опору, і примусом до каторжної праці. Комуністична влада зосереджувала у своїх руках увесь хліб і розподіляла його так, щоб за хлібну картку людина виконувала все, що накажуть. Проте спочатку треба було розіграти перший акт великого дійства – зібрати хліб. Для цього широко використовували армію, продзагони, комітети незаможних селян. Саме на них

покладали «відповідальне завдання» – внести розкол у сільські громади, створити атмосферу заздості, недовіри, доносів. У деяких місцевостях для заохочення комнезамам залишали від 10% до 25% награвованого. Згодом в Україні, і в наш край зокрема, з Москви для проведення каральних та пов'язаних із ними продовольчих акцій було перекинуто регулярні військові частини: 12-ту армію, 3-тю інтернаціональну (згодом «українську»), 3-тю стрілецьку дивізію, дивізіон легкої артилерії в Конотоп. З Курська перекинуто 81-й полк, в Шостку – Дубовицький полк, на Глухівщину – Московський полк внутрішньої охорони. Слід також згадати численні продзагони, частини особливого призначення, частини ВУЧК тощо.

Влада не надто переймалася голодом, що охопив Україну 1921 р. Автори статей у тодішніх газетах били на сполох з приводу голоду в Поволжі, натомість про українські села якщо й згадували, то тільки в контексті проблеми: як би «изыскать излишки хлеба». Ось витяг з бюлетеня V губернського з'їзду Рад Полтавщини про допомогу голодуючим Поволжя: «Надо признаться – результаты невелики. Мы и на 30% не выполнили заданий Центра. Один Роменский уезд оказался на передовом посту в деле помощи голодающим. Он дал 25 вагонов хлеба выше нормы, остальные уезды далеко отстали (Згодом надійшло ще 18 вагонів зерна з Роменщини та 22 вагони з Глухівського повіту. – Г. І.). Правда, мы сделали другую, более колоссальную работу, которая задержала развитие работы помощи голодающим. Это сбор продналога. Но и в этой работе Ромны были не на последнем месте. Ромны одни из первых выполнили продналог и все-таки первыми идут в деле помощи голодающим. Надо взять пример с Красного Роменского уезда. Надо подтянуться другим, осознать важность, мировую важность этого дела [...] Дробнис»⁴.

Якою ціною роменське начальство успішно звітувало перед тов. Дробнісом та підтягувало інших, показує наступний документ:

«Бацмановская волость».

На 1920 год на волость была наложена Государственная развёрстка: хлеба разного рода 149700 пудов, скота 250, овец 440, свиней 400, гусей 710, уток 280, кур 2700, сена 2820п., соломы 8070п. Продразвёрстка не получена благодаря плохого урожая хлеба. До 1 января поступило хлеба до 20 000 пудов, было поступление скота и других продуктов, но такие не учтены»⁵.

² Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. Р-1241. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 69.

³ Ленін. В. Повне зібрання творів: У 52 т. – Київ. – Т. 36 – С. 294–295.

⁴ Голодомор 1921 – 1923 років в Україні (Зб. документів і матеріалів). – Київ, 1993. – С. 54, 219.

⁵ ДАСО. – Ф. Р-5579. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 46.

Обсяг статті не дає змоги розгорнути ґрунтовний економічний аналіз, але вдамося до найпростіших математичних підрахунків. За даними статистичного збірника, Бацманівська волость Велико-Бубнівського району складалася з 10 населених пунктів і налічувала 496 господарств. Тут мешкало 1185 чоловіків, 1206 жінок, разом – 2391 особа. Переведемо заплановані 149700 пудів у кілограми: $149700 \times 16 = 2395200$, тобто 2395 т 200 кг, і розділімо на число господарств волості: $2395200 : 496 = 4829032$. Одержимо 4 т 829 кг. Приблизно стільки в середньому мусила здати кожна сім'я – майже 5 т хліба, або по тоні з людини. Інші цифри засвідчують, що від кожної другої хати забирали корову і качку, майже від кожної по 1 вівці і 1 поросяті, від кожної по 2 гуски і 5 курей тощо. Якби це відбувалось у наш час, то для вивезення на станцію самого тільки нагробованого хліба потрібно було б 48 вантажівок «ЗІЛ-130».

Підкреслю, що мова йде про один із «проблемних» для більшовиків районів з розгалуженим рухом опору проти політики «воєнного комунізму». Представники цього руху та члени їхніх родин стали ще одним об'єктом репресивної політики влади. Саме для боротьби з ними було запроваджено спеціальну інструкцію:

«20.04.1920г.

Краткая инструкция по борьбе с бандитизмом и кулаческими восстаниями [...]

33) В целях предупреждения бандитизма и восстаний надлежит брать заложников из кулаков и из числа лиц влиятельных или подозрительных по соучастию или сочувствию бандам и повстанцам.

34) Заложники должны быть препровождены в Особые Отделы или Отделения ближайших воинских частей или учреждений ЧК.

35) Населению объявляется, что в случае ухода местного населения в бандитские шайки или участие в восстаниях или же иных враждебных действий против оперирующих в данной местности или пункте воинских частей, их начальников, учреждений и агентов Советской власти, заложники будут расстреливаемы. [...]

37) В районах или местностях, наиболее охваченных бандитизмом или освобожденных от банд и восстаний, но являющихся очагом бандитского движения предоставит право Губвоенкомам или начальникам воинских частей по соглашению с Губвоенкомом изъять все мужское население, способное носить оружие (от 19 до 45 лет), препровождая таковое под конвоем в Окровоенкоматы для зачисления:

а) из трудового населения – в запчасти округа.

б) из нетрудового – кулаков и буржуазного – в тыловое ополчение округа.

38) В случае явно выраженной враждебности населения, укрывательства или полной невыдачи бандитов и повстанцев на данное население может быть наложена та или иная кара.

39) Таковыми карами могут быть:

а) контрибуция продуктами продовольствия,

б) денежная.

в) производство выселения и изъятия семейств главарей и зачинщиков восстания, конфискуя все их имущество, передавая его бедноте.

г) обстрел селения.

д) его полное уничтожение.

Подписи: Председ. Совнаркома Украины: Раковский
Командюгзапад: Егоров
Член Реввоенсов. Югзапфронта: Берзин
Начтыла фронта: Эйдеман
Начюгзап: Петин⁶.

Про перебування одного такого карального загону під командуванням Азарова на хуторі Панщина в Глухівських лісах також свідчить документ:

«Всі жінки і діти були заарештовані і відправлені у Глухів в концентраційний табір, майно конфісковане, а хутір спалено дотла». Вражає невимушеність, з якою пише Азаров про такі акції, і якби не завізовані печатки архіву на документі, все це можна було б прийняти за якусь фальсифікацію.

Цікавим є те, що вилучення харчів у селян названо «контрибуцією». «Словарь иностранных слов», виданий у радянський час, подає таке тлумачення цього терміна: «1) послевоенные принудительные платежи, взимаемые с побежденного государства государствами-победителями; 2) принудительные денежные и натуральные поборы с населения, производимые во время войны чужеземными войсками на захваченной ими территории»⁷.

Отже, більшовики, фактично, самі визнають, що вони є окупантами, а населення з його матеріальними цінностями – невільниками, у яких можна будь-що безкарно відібрати.

⁶ ДАСО. – Ф. Р-98. – Оп. 2. – Спр. 56. – Арк. 229.

⁷ Словарь иностранных слов. – Москва, 1986. – С. 250.

Інший період уже неоголошеної війни проти українського населення припадає на 1930-ті рр., коли на окупованих землях виросло нове покоління, яке, виховане в радянських реаліях, уже, до певної міри, вважало СРСР «свою» державою. Тому держава й залучала молодь до репресивних акцій проти «класових ворогів». Саме цим пояснюються величезні масштаби людських втрат. У цей час репресивну політику провадили в кількох напрямках, але основним було винищення українського селянства. Надійну правову базу для цього давав тодішній Кримінальний кодекс:

«ст. 54¹⁴. За контрреволюційний саботаж, тобто за те, що будь-хто свідомо не виконує певних обов'язків або навмисно недбало їх виконує, зумисне з метою послабити владу Уряду і діяльність державного апарату, застосовується –

позбавлення волі строком не менше як на 1 рік з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжливих обставинах аж до найвищої міри соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна. [...]

ст. 58¹. За те, що одноосібники повторно не виконують своїх зобов'язань щодо здавання хліба, або картоплі, або соняшнику державі в установлені строки –

позбавлення волі строком не менше ніж на 6 місяців або виправно-трудова роботи строком до 1 року.

За ті ж самі дії, що їх вчинили куркульські елементи, хоч би і вперше, позбавлення волі не менше як на 5 років, з конфіскацією всього або частини майна, з засланням або без нього»⁸.

Хлібозаготівельна кампанія 1932 р. викликала значну активність органів ГПУ. 8 грудня 1932 р. заступник голови ГПУ УСРР Леонюк підписав «Довідку про притягнутих та засуджених у справах, заведених органами ГПУ УСРР та міліції у зв'язку з хлібозаготівлями за серпень-листопад 1932 р.». Донецький дослідник Володимир Нікольський наводить такі приблизні показники кількості притягнутих до кримінальної відповідальності в УСРР за вказаний період самими тільки органами ГПУ: у серпні 1932 р. – 1491 (7,0%), у вересні – 2526 (11,9%), жовтні – 2850 (13,4%) та листопаді – 14330 (67,7%), загалом – 21197 осіб⁹. Тобто основну масу людей було притягнуто в листопаді, коли органи, почавши активно «викачувати» зерно з колгоспів та в одинаків, натрапили на певний опір населення.

⁸ Уголовный Кодекс УССР. – Москва. – 1950. – 127 с.

⁹ Нікольський В. Репресивна діяльність органів ГПУ під час голодомору в УСРР (1932-1933 рр.) // Архіви. – 2004. – № 2.

Якими ж були обвинувачення до притягнутих у ході хлібозаготівель? Дослідник накреслює таку картину:

№	Формулювання обвинувачення	Притягнуто осіб	% від загалу
1	Розкрадання, розбазарювання та приховування хліба	6940	32,7
2	Агітація проти хлібозаготівель	6449	30,4
3	Спекуляція хлібом	5715	17,5
4	Опір вивозу хліба	2022	9,5
5	Терор та підпали	441	2,2
6	Шкідництво в колгоспах та радгоспах	348	1,7
7	Не визначено	1282	6,0
Загалом		21197	100,0

Так, третину репресованих, наголошує В. Нікольський, було звинувачено в розкраданні, розбазарюванні та приховуванні хліба, дещо меншу частку – в агітації проти хлібозаготівель. На всі інші обвинувачення припадала також приблизно третя частина заарештованих і засуджених. У цій групі майже половина припадала на спекуляцію хлібом, четверта частина – на опір вивезенню хліба. Дві третини засуджених обвинувачували в діях, спрямованих проти хлібозаготівель, а третину – у висловленні свого ставлення до таких дій. Серед засуджених виділяються такі категорії за посадою:

№	Категорії працівників	Репресованих осіб	% від загалу
1	Голови колгоспів	339	18,0
2	Члени колгоспів	749	39,8
3	Бригадири	142	7,6
4	Рахівники	141	7,5
5	Завгоспи та вагари	265	14,1
6	Інші колгоспні керівники	195	10,4
7	Голови сільрад	35	1,9
8	Секретарі сільських партійних осередків та уповноважені райкомів партії	14	0,7
Загалом		1880	100,0

Іншим напрямом репресивної політики було знищення творчої інтелігенції України, священиків та вірян. У листопаді 1934 р. у Воздвиженському сільськогосподарському технікумі Шосткин-

ського району органами ГПУ була розкрита українська націоналістична організація, яка складалася зі студентів і викладачів. Особливо шокували слідчих «антисемітські» настрої і те, що студенти організували своїм затриманим товаришам касу взаємодопомоги. Коли ж арештованих виводили з навчального корпусу, хтось із натовпу кинув їм під ноги букет квітів¹⁰.

Особливих репресій зазнавала педагогічна інтелігенція. Адже в її руках було виховання молоді – найгрізніша зброя, якої боялися московсько-більшовицькі поневолювачі.

У Сумському педагогічному інституті лише в 1933–1935 рр. серед близько 40 викладачів було виявлено 29 «класово ворожих націоналістичних недобитків, що намагалися прищепити студентам буржуазно-націоналістичну ідеологію»¹¹. Зокрема, були звільнені з роботи: Симоненко Карл Андрійович – член «контрреволюційної організації СВУ», Василенко М. Г. – ректор кафедри літератури – за «протаскування буржуазно-націоналістичної контрабанди у викладанні української літератури».

За свідоме культивування справжньої української мови, а не пристосованого до російської суржику поплатилося чимало викладачів інституту: «Шкідники – націоналісти направляли розвиток української літературної мови на відрив від мови українських працюючих мас, протиставляли і відділяли її від інших мов Радянського Союзу, особливо від російської мови, орієнтуючи українську мову на польську і чеську буржуазні культури. Українські націоналісти вводили в мову архаїзми, надумані слова, викидали з української мови слова, спільні з російською мовою, боролись проти революційної термінології інтернаціональної лексики»¹².

Основну небезпеку для влади становив організований опір української інтелігенції. Тому судили людей переважно групами. Так було простіше залякати підозрюваних, «розкрутити» їх, проводячи очні ставки, і найголовніше – надати судовому процесу в очах громадськості вигляду викриття добре спланованої та організованої змови. Нижче подаємо невелику зведену таблицю таких груп (невідомо – міфічних чи реальних):

№	Рік	П. І. П.	Місце	Джерело
1	1937	Шийко Федір Іванович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 6. – Спр. 542
2	1938	Гуденко Іван Остапович	Коногопський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 515
3	1938	Дубовик Іван Магвійович	Коногопський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 7. – Спр. 106
4	1938	Загородній Трохим Кузьмич	Коногопський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 6. – Спр. 267
5	1938	Йотка Степан Олександрович	Коногопський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 5. – Спр. 6
6	?	Бабич Савелій Родіонович	Лебединський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 950
7	1938	Муха Андрій Аврамович	Лебединський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 15
8	1938	Сременко Панас Якович	Недригайнівський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 54–55
9	1938	Ткаченко Григорій Дмитрович	м. Охтирка	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 54–55
10	1937	Берюх Степан Якович	Охтирський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 663
11	1937	Бреус Кирило Якович	Охтирський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 13
12	?	Кліменко Самійло Петрович	Охтирський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. Оп. 1. – Спр. 686
13	?	Козьмін Василь Григорович	Охтирський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 458
14	?	Сокіл Марко Васильович	Охтирський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 759–767
15	1944	Косач Матвій Дмитрович	м. Суми	П – 11683
16	1938	Гавриленко Лука Самойлович	В-Писарівський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 48–49
17	1938	Абрамчук Олександр Сторович	м. Глухів	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2/ – Спр. 207–210
18	1938	Кручаков Іван Андрійович	В-Писарівський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 6. – Спр. 85
19	1938	Губенко Семен Пантелеймонович	м. Глухів	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 348
20	1938	Кострико Петро Тихонович	м. Глухів	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 934
21	1938	Миронович Микола Васильович	м. Глухів	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 879
22	1938	Давиденко Кузьма Миколайович	Глухівський р-н	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 3. – Спр. 195–196
23	1938	Войтенко Павло Дмитрович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 258–261
24	1938	Гонгар Михайло Гаврилович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 383–386
25	1938	Клімоч Степан Іванович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 22
26	1938	Козлов Сергій Федорович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 975–977
27	1938	Пістун Василь Євдокимович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 1. – Спр. 350
28	?	Пільгуй Ілля Іванович	м. Коногоп	ДАСО. – Ф. Р-7641. – Оп. 2. – Спр. 258–261

¹⁰ Кімоєць // Шостка. – 1 (19). – 1934. – 30 грудня.

¹¹ ДАСО. – Ф. Р-2817. – Оп. 1. – Спр. 238. – Арк. 4 зв.

¹² Корж Л. Становлення та розвиток СДПУ ім. Макаренка. – С. 43.

Третя і четверта хвилі репресій на території нашої області прокотилися в період Другої світової війни та після неї і були пов'язані з німецькою окупацією та поверненням радянської влади. Проте вони заслуговують на окрему розмову.

Політичні репресії – це злочин проти народу, а злочин має бути покараний, інакше ми ризикуємо знову і знову опинитися в становищі заручників періодично відтворення системи державного тероризму. Лиш один із тоталітарних режимів, який лютував на українських землях у минулому столітті – гітлерівський, – був покараний (і то частково) в рамках Нюрнберзького судового процесу. Зі здобуттям незалежності України 1991 р. багато науковців і громадських діячів стали говорити про необхідність Нюрнбергу-2 над комуністичним режимом, і дуже погано, що такий процес не відбувся. Але ніхто, мабуть, не думав про те, що і після 14 років незалежності доводитиметься вести мову про нагальну потребу третього Нюрнбергу – в масштабах України, та й окремої області.

ЗАХІДНА УКРАЇНА У 1939–1941 РР.

Олександр ЛУЦЬКИЙ

ЛЬВІВ ПІД РАДЯНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ 1939–1941 РР.

Всебічне дослідження історії Львова не можливе без вивчення її радянського періоду, зокрема подій, що сталися на початку Другої світової війни, коли західноукраїнські землі були приєднані до СРСР і включені до складу Української РСР. Перетворюючи Західну Україну на інтегральну частину Радянського Союзу, сталінський режим у ті роки особливу увагу приділив Львову – найбільшому за кількістю населення місту регіону, його політичному і культурному центрові. Львів став головною сценою, на якій розігралися найважливіші події, пов'язані з творенням нового суспільного ладу, він був свого роду вітриною тих радянських нововведень, які стисло можна визначити терміном «радянізація», що кардинально змінила політичний, господарський, культурний, соціальний устрій західноукраїнських земель.

Стосовно історіографії означеної теми варто вказати, що за останні роки вітчизняні та зарубіжні, здебільшого польські, історики помітно активізували вивчення подій 1939–1941 рр. у Львові. В сучасних умовах вони дістали змогу об'єктивно розкрити всю складність і суперечливість суспільних процесів, уникнути маргінальних рефлексій і тенденційних оцінок, усталених догм і нагромаджених стереотипів. Загалом же, на сьогодні ця проблематику ще далеко не вичерпано. Саме тому автор поставив собі за мету на основі виявлених і опрацьованих документальних джерел, спеціальної літератури подати загальну картину суспільних процесів у галицькій столиці в конкретний період, водночас звертаючи увагу на різні аспекти політичного, соціально-економічного і національно-культурного життя львів'ян.

На початку Другої світової війни, в результаті реалізації однієї з умов таємного протоколу до радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р., західноукраїнські землі (Східна Галичина, Західна Волинь і частина Полісся) були окуповані військами СРСР. 22 вересня 1939 р. Червона армія вступила у Львів, що викликало неоднозначну реакцію різних прошарків міського населення – від повного несприйняття до палкої підтримки. Деякі